

12. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021 – 2031 роки. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf> (дата звернення: 12.10.2022).
13. Трансдисциплінарність в філософії и науке. Подходы. Проблемы. Перспективы. Москва : Навигатор, 2015. 564 с.

V. Dokuchaieva. Interdisciplinarity as a sign of qualitative changes in the field of education. – Article.

Summary. The author of the article, based on the clarification of the essence of the phenomenon of interdisciplinarity, substantiates the feasibility of using its tools for qualitative changes in the theory and practice of modern education.

Key words: interdisciplinarity, qualitative changes, socially new, innovation, educational trend, cross-cultural communication, interdisciplinary synthesis, transdisciplinarity.

УДК 159.953.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5682/2022/37/26>

О. В. Завгородня

*провідний науковий співробітник лабораторії методології і теорії психології
Інститут психології імені Г. С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України
м. Київ, Україна*

ВИКЛИКИ РІЗНОМАНІТНОСТІ В СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Анотація. Окреслено кризу універсалізму в сучасній психології та охарактеризовано виклики різноманітності. Розкрито зміст конструкту «WEIRD проблема».

Ключові слова: WEIRD проблема, індигенна психологія, емік-підхід, універсалізм, репрезентативність.

Рух за глобальні реформи в психології стимулює заклики до досконаліших методів, метатеорії, відкритої науки та співробітництва. Багато з цих реформ вимагають широкого поділу праці та наукових досліджень у великих групах [4]. Чимало дослідників висловлюють занепокоєння методологічною ситуацією, що склалася в психології. Це такі питання як використання швидких і некоректних підходів при перевірці інструментів вимірювання тих чи інших психологічних характеристик (напр. використання тільки однієї вибірки), помилки «джингл-дженгл» тощо, а також великі проблеми – криза покладання на позитивістську методологію, проблема відтворюваності та репрезентативності, фрагментованість психологічного знання, криза універсалізму [3; 10].

Ретроспективний погляд на історію психології наводить численні свідчення постійного переосмислення пізнавального поля психології та його меж. Діапазон визначень предмета дослідження коливається від вкрай суб'єктивістських, проблемних щодо верифікації, до вкрай об'єктивістських, що ведуть до редукації і втрати специфіки психології. З різноманітністю визначень предмета психології тісно пов'язана методологічні проблеми.

Як один з провідних викликів можна розглядати кризу універсалізму. Психологія критикується за те, що висновки досліджень, отриманих на вибірках переважно білих гетеросексуальних осіб сучасного WEIRD (західного, освіченого, промислово розвинутого, багатого та демократичного) світу, поширюються на все людське населення без врахування відмінностей історичних, етнічних, культуральних, поколінневих, гендерних. В цьому контексті постає низка проблем – відмінності психології людей різних історичних епох (відмінності в культурно-історичному вимірі), психології різних меншин (зокрема, за гендерною ознакою) і найбільш гостра – WEIRD проблема.

мета статті – окреслити кризу універсалізму на прикладі WEIRD проблеми в сучасній психології. Психологічна наука претендує на формування знань про людську психологію в широкому розумінні, але психологія, мабуть, значно відрізняється у різних груп людей в різних країнах світу. Психологічна

наука також передбачає ефективну практику, використання своїх знань для розв'язання людських проблем, проте конкретні проблеми, з якими стикаються люди, суттєво різняться залежно від економічних, соціальних, історичних та політичних обставин в конкретному регіоні. Психологічна наука, яка приймає такий виклик, має визнати усі аспекти різноманітності та варіативності.

З початку наукового виокремлення психологічної науки (1879) минуло понад 140 років. Однак наукове і практичне функціонування психології значно відрізняється у різних географічних областях. Психологія зазнає критики щодо того, що науковці та їхні досліджувані переважно білі та північноамериканці [2; 9]. Оскільки людство є різноманітним у багатьох сферах, психологічні спостереження, теорії, методи, результати емпіричних досліджень, базовані на досвіді обмеженої частини людства, є обмежено репрезентативними мають недостатній зв'язок з усім різноманітним людством. Не WEIRD-групи населення недостатньо представлені в психологічній науці, хоча немає підстав вважати, що вони почуваються, думають та поведуться так само, як люди в WEIRD-культурах, і що тотожні психологічні втручання будуть ефективні в різних контекстах. Психологія має бути спрямована на досягнення адекватної репрезентативності, на краще розуміння психології різноманітного людства, недостатність представництва серед вчених і серед досліджуваних обмежує психологію та викривлює її розвиток.

Окреслена проблема пов'язана з сумнівною культуральною адекватністю провідних психологічних понять, теорій та методів дослідження, з важливістю і необхідністю визнання позицій, поглядів, світобачення та внеску людей за межами WEIRD-спільнот.

Оскільки суспільство стає все більш різноманітним у багатьох галузях, наші спостереження, побудови, інструменти та інші продукти наших досліджень, які значною мірою залежать від даних, отриманих на нерепрезентативних вибірках, ставатимуть все більш обмеженими або навіть неактуальними. Відсутність репрезентативності призводить до проблемності достовірності психологічного дослідження.

Криза універсалізму та репрезентативності виявляється зокрема, в утвердженні індигенної психології та емік-підходів. В багатьох країнах світу посилюються тенденції індигенізації, тобто пошуку власних соціокультурних основ концептуалізації провідних психологічних конструктів та вибудовування стратегій психологічної інтервенції, а також поширюються емік-підходи (тобто, бачення з інсайдерської позиції, зсередини, властиве особі, інтегрованої в конкретний культурно-історичний контекст).

Розуміння здобутків індигенної психології, перевірка, аналіз концепцій та емпіричних матеріалів індигенної психології, їх поширення через авторитетні академічні журнали залишається складним завданням. Це, у свою чергу, перешкоджає розвитку різноманітності, яка справді має бути в цій сфері. Відсутність фінансування для проведення досліджень є ще однією серйозною проблемою у багатьох країнах. Доступність технологій, інструментів та методів для досліджень дуже асиметрична по всьому світу.

Частина проблем пов'язана з домінуванням WEIRD країн, особливо США, а також англійської мови у психологічній науці. Важливо і те, як історія та спадщина колоніалізму впливають на психологічну науку в країнах, що розвиваються. У міжнародних журналах з психології, що широко цитуються, перевага надається авторам з дуже вузького кола WEIRD населення. Досліджувані особи – зазвичай студенти, що проживають в Сполучених Штатах. Майже третина редакторів журналів зі США; у багатьох організаціях домінують вихідці із США, наприклад, у Товаристві вдосконалення психологічних наук, організації, яка активно працює над покращенням географічного розмаїття свого членства, більше половини членів – із США [1].

Домінуванню США (і, меншою мірою, Європи) у психології спричинює те, що вони здатні інвестувати у дослідження більше, ніж інші країни. Більша доступність ресурсів сприяє формуванню та реалізації великих дослідницьких проєктів та може приваблювати талановитих дослідників для переїзду до Сполучених Штатів з інших країн.

Домінування англійської виявляється в тому, що наукові статті також зазвичай публікуються англійською мовою, тому публікація для носіїв англійської мови, ймовірно, потребує менше часу, видатків та зусиль. Англійська виступає як нинішня мова наукового дискурсу, надає можливості для міжнародного наукового спілкування, що, звичайно, добре. Водночас вона також створює відмінності у конкурентних можливостях для англо- і неангломовних психологів. Автори із неангломовних країн, які прагнуть публікуватися у міжнародних журналах, отримують часто негативні коментарі щодо якості мови у рецензіях. Мають бути освітні програми як один із способів допомогти зрівняти можливості з позиції мови.

Домінування WEIRD країн шкодить спробам створити узагальнювальні психологічні теорії [6]. Наприклад, одна з важливих теорій у психології, теорія прихильності, передбачає первинні взаємини між матір'ю і дитиною, що розвивається, модель, яка багато в чому заснована на досвіді нуклеарної

родини. Така родина передбачає структуру, поширену у WEIRD країнах: батьки живуть зі своїми дітьми в будинку окремо від своєї розширеної родини. Проте в багатьох культурних контекстах теорія прихильності може мати обмежене застосування, або потребувати певної трансформації. Розглянемо, зокрема, відмінності у практиці виховання дітей: наприклад, на півдні Мадагаскару немовлята взаємодіють майже виключно із сестрами-братами зі старших дітей, і ці старші діти, таким чином, є основними опікунами немовлят [8].

Теорії в психології навантажуються припущеннями, що вкорінені переважно в сучасній американській культурі, яка характеризується сильно вираженими індивідуалістичними тенденціями. Базовані на цій культурі психологічні теорії акцентують індивідуально-психологічні чинники змінта схильні приділяти багато уваги поясненням психологічних проблем на індивідуальному рівні; менше значення надається соціокультурним контекстним чинникам. Інтервенції, базовані на такому підході, можуть бути малоєфективні в не WEIRD контекстах, де важливо приділяти увагу локальній культурі, соціальному оточенню, своєрідності особистих кордонів в контексті колективістичних цінностей, враховувати економічний пресінг, бідність тощо [11].

Психологія критикується за те, що висновки із WEIRD контексту поширюються на все людське населення. Психологія позиціонує себе як універсально застосовна, проте вона часто не об'єктивна, а культурно упереджена і буває директивною у визначенні того, як треба розуміти різні психологічні переживання, стани/рисип/способи поведінки [5].

Індигенна психологія пропонує спосіб переосмислення того, як проводити дослідження, використовуючи мультикультуральний підхід «знизу догори», який замінює або доповнює крос-культурний підхід «згори донизу», типовий у цій галузі.

Поширені інструменти вимірювань (наприклад, шкали ментального здоров'я) не є інваріантними в різних культурах [12]. Виникають проблеми не тільки з виміром цих конструктів, але також в тому, як конструкт розглядається/переживається/визначається. На відміну від індивідуалістичних культур, представники колективістських культур схильні розглядати благополуччя та психічне здоров'я як функцію соціального контексту (наприклад, родини, благополуччя спільноти тощо).

Постають такі питання:

- децентралізації звичних за умовчанням європейсько-американських способів пізнання та прийняття рішень щодо спрямування та розвитку психології;
- усунення нерівності у психологічному науковому співтоваристві з погляду раси/етнічної приналежності, статі, гендеру, а також соціально-економічних відмінностей;
- розробки методів та інструментів, що розширюють міжкультурне співробітництво;
- створення мереж міжнаціонального партнерства, обміну інформацією та інформування дослідників про можливості співробітництва;
- включення вчених з числа корінних народів, здатних вдосконалити, розширити, або трансформувати домінуючі теорії, методи та дані, які створені під впливом ідеалів, цінностей та вірувань WEIRD-груп;
- розширення представництва у редакційних колегіях та більш справедливої практики оцінки досліджень вчених з різних країн та їх та публікації, визнання позицій, точки зору та внеску людей за межами WEIRD суспільств;
- розробки особливих культурно релевантних психологічних інтервенцій.

Розв'язання цих питань передбачає програми фінансування, щоб допомогти вченим зібрати різноманітні глобальні зразки, забезпечити широкий діапазон досліджуваних; активну участь психологів, які є представниками корінних народів; публікацію міжкультурних та крос-культурних досліджень. Конкурентоздатність науки, власне, майбутнє психології залежить від того, чи зможе вона привабити для свого розвитку обдаровану перспективну молодь, зокрема, з не WEIRD країн.

Отже, орієнтовані на WEIRD країни теорії, діагностичні методи, оцінки та психологічні втручання можуть бути незастосовні в інших контекстах. Подолання криза універсалізму та репрезентативності пов'язана з необхідністю визнання позицій, поглядів, світобачення та внеску людей за межами сучасних WEIRD-спільнот. Індигенна психологія, базуючись на ціннісних орієнтаціях, емоційному досвіді та мисленні корінних народів, пропонує спосіб переосмислення того, як проводити мультикультурні дослідження, використовуючи підхід «знизу догори», який замінює або доповнює крос-культурний підхід «згори донизу», типовий у цій галузі. Здобутки індигенної психології є ресурсом в забезпеченні обґрунтованих програм мультикультурних та крос-індигенних досліджень, а також аналізу в зазначеному контексті відомих психологічних підходів, концепцій та методів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Altman, M., & Cohen, P. N. (2021). *Openness and diversity in journal editorial boards*. SocArXiv. <https://doi.org/10.31235/osf.io/4nq97>
2. Arnett, J. J. (2009). The neglected 95%, a challenge to psychology's philosophy of science. *American Psychologist*, 64(6), 571–574. <https://doi.org/10.1037/a0016723>
3. Efendic, E., and Van Zyl, L. E. (2019). On reproducibility and replicability: Arguing for open science practices and methodological improvements. *SA J. Ind. Psychol.* 45, a1607. doi: 10.4102/sajip.v45i0.1607
4. Forscher, P. S., Wagenmakers, E., Coles, N. A., Silan, M. A., Dutra, N. B., Basnight-Brown, D., & IJzerman, H. (2020). *The benefits, barriers, and risks of big team science*.
5. Hendriks, T., Warren, M. A., Schotanus-Dijkstra, M., Hassankhan, A., Graafsma, T., Bohlmeijer, E., & de Jong, J. (2019). How WEIRD are positive psychology interventions? A bibliometric analysis of randomized controlled trials on the science of well-being. *The Journal of Positive Psychology*, 14(4), 489-501. <https://doi.org/10.1080/17439760.2018.1484941>
6. IJzerman, H., Lewis, N. A., Przybylski, A. K., Weinstein, N., DeBruine, L., Ritchie, S. J., Vazire, S., Forscher, P. S., Morey, R. D., Ivory, J. D., & Anvari, F. (2020). Use caution when applying behavioural science to policy. *Nature Human Behaviour*, 4(11), 1092–1094. <https://doi.org/10.1038/s41562-020-00990-w>
7. Rabeyron T. Why Most Research Findings About Psi Are False: The Replicability Crisis, the Psi Paradox and the Myth of Sisyphus. *Front Psychol.* 2020 Sep 18;11:562992. doi: 10.3389/fpsyg.2020.562992.
8. Scheidecker, G. (2017). *Kindheit, Kultur und moralische Emotionen: zur Sozialisation von Furcht und Wut im ländlichen Madagaskar* (Vol. 1) [*Childhood, Culture, and Moral Emotions: The Socialization of Fear and Anger in Rural Madagascar* (Vol. 1)]. Transcript Verlag.
9. Thalmayer, A. G., Toscanelli, C., & Arnett, J. J. (2021). What American psychology needs most is the majority world: Reply to Webster et al. (2021). *American Psychologist*, 76(5), 806. <https://doi.org/10.1037/amp0000795>
10. Toomela, A. (2020). Psychology today: still in denial, still outdated. *Integr. Psychol. Behav. Sci.* 54, 563–571. doi: 10.1007/s12124-020-09534-3
11. Van Zyl, L. E., and Rothmann, S. (2020). *Positive Organizational Interventions: Contemporary Theories, Approaches and Applications*. Lausanne: Frontiers Media. doi: 10.3389/978-2-88966-345-3
12. van Zyl, L. E., & ten Klooster, P. M. (2022). Exploratory Structural Equation Modeling: Practical Guidelines and Tutorial With a Convenient Online Tool for Mplus. *Frontiers in Psychiatry*, 12, 795672. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.795672>.

O. Zavhorodnia. Challenges of diversity in modern psychology. – Article.

Summary. *The crisis of universalism in modern psychology is outlined. The challenges of diversity are characterized. The content of the «WEIRD problem» construct is revealed.*

Key words: *WEIRD problem, indigenous psychology, emic approach, universalism, representativeness.*